

մնացեալ ինչքան ուժով մարդ ես դու, որ չես սրպանուէ ես չես փախչի»:

Ասաւ. «Քեզնից փախնող տղայ չը կայ ըստեղ. մեռնէդ ինչ կալում ա՛ արա»։ մէկ դիւրող Իշխանն Աբլաղին տուեց, որ տուեց՝ Աբլաղն հէնց իմացաւ սարն էկաւ իր վրէն: Ասաւ. «Էս կայ չ'կայ, մեր քրնսիցն ա. ազնւանց ¹⁾ քնսիցն ա (դրա հրմար են ասում ընդոնց քրնսին . «Սասունայ ճաեր»)»:

Աբլաղն ասում ա. «Սրէն ²⁾ իմն ա»:

«Քեզնից փախնող տղայ չը կայ, ասում ա, արի»:

Աբլաղը բարկացաւ, ձիուն մէ գանգու տուեց, ձինն ու քինքը թափով կնաց գիւրգով տուեց Իշխանին: Իշխանն ալբըհալը ³⁾ ձիուցն ընկաւ: Յիշաւ որ վիզը կտրէր: Ասաւ. «Ա՛ստուած, դու իմ կոխը կտրեցիր, բա Աբլաղի՛ կոխը ոնց պրտի կտրես. հըմի Աբլաղը կը գայ»:

«Դու ինչ մարդ ես, ասում ա, որ Աբլաղին ճանաչում ես»:

«Շա նրա փռքը եխպարն եմ»:

Աբլաղը տեսնում ճանանչում ա, որ իրա աղպէրն ա:

«Տուևդ քանդուխ, Աբլաղն ասում ա Իշխանին, էն գիւրգը որ դու տուեցիր ինձ՝ քիմացայ որ մեր ազգիցն իր, էնքան ա, որ արուներ աչքերս լցուեր էր, քէ չը ճանաչեցի»:

Վեր ա ունում ավապօրը, հեծնում են ձիանքը, իրանց եսիրն էլ ետ են դարձնում իրանց գեղը Սասուն, էդ եսիրի հետ էլ պերում ա Աբլաղը իրա կնկանը: Գալում են գեղը: Մէ առ ժամանակ արանքից քրնցնում ա Աբլաղն ընկնում մեռնում ա. Աբլաղը որ ընկնում մեռնում ա՝ ըզրա կնիկը էրեխով ա ըլնում: Էս անգամը, որ Աբլաղը մեռնում ա, Իշխանը իր ձինը հեծնում ա, ասում ա Վեռլի-Թորոսին. «Դու գինաս քաղաքը, ես էթում իմ ճգնութուն անելու սարը, անտառները: Իրը մի փոքրաւոր ծառայ վերցնում ա հետը, ձինը հեծնում ա ու էթում, էթում սարը ճգնութուն անելու»:

Գ.

ԳՆԱՆԻԿ—ՈՐՐԻԿ

Էդ օգուշաղը, Աբլաղի կնիկը, ժամանակին ազատուում ա ու մէկ տղայ ա պերում: Քրհանէն պերում են կնքում են էդ տղին: Տէրաւորը հարցնում ա, թէ. «Քեռի-Թորոս, տղի անունն ինչ դնենք»:

¹⁾ Ազնանց ցեղից: Ազնանց ցեղից, նայնն է թէ դիւ ց-ազն: Պատմօրը բացատրեց, թէ այդպէս էր կոչուում այդ ցեղը նրա համար, որ իւր սերունդները պարթեւ, հակայ, հին, միանայն ժամանակ աստուածային ծագումն ունեցող, և թէ—թիւրքերէն ազնաւոր նշ. է դէ, հոգի առնող հրեշտակ, որից և ազնանց: ²⁾ Լերթ: ³⁾ Խակոյն:

«Քանի որ հէթըմ ա. հէր չունի, ախպէր չունի, հրօխպէր չունի բստեղ՝ շատ դառնութիւնով պըտի անցնի ըտուր ժամանակը. հենց անուներ գնենք Դառնիկ—Ուրբիկ:

Որ կնքում են պըծնում են, Քեռի-Թորոսը մօրից էրեխէն ճըղատում ¹⁾ ա, չունքի էդ կնկաց միտքը ծուռն էր, Բաղդատայ խաղէֆին էր միտքը: Քեռի-Թորոսը վախում էր, որ տղին վնասէր էդ կնիկը, չունքի, որ մեննանայ՝ էլ ետ պըտի էթաց Բաղդատայ խաղէֆի խտ կոխ անի, ազնանց ջընսիցն էր, ուժով պըտի բլէր:

Էն բոպէին Քեռի-Թորոսը մարդ ա զրկում գիւղի մէջը, թէ տեսէք հում օղլուշաղն ա թազաց ազատուէ էրեխայ պերէ, նրա մարդին զ'անլէէ կայ:

Էթըմ են տեսնում, որ մի քեասիբ մարդի կնիկը ազատուեր ա, էրեխէն էլ մեռեր ա: Դ'անչում պերում են էդ մարդին Քեռի-Թորոսի կուշար: «Էս տղէն, ասում ա, տար թօ քո կնիկը պահէ. քեասիբ մարդ ես, քեզի հաց կը տամ, փող կը տամ, լիովի քո վարձը կը տամ: Թէ էրեխին մի պան պատահի՝ քեզի տարաղաջից ²⁾ կախ կ'տամ»:

Էդ մարդը վեր ա ունում էրեխին տանում ա տալում իրա օղուշաղին: Պայպանում է օղլուշաղը էդ տղին չում մի հինգ տարի: Հինգ տարին որ թըմմում է՝ բերում սաղ-սալամաթ տալում ա էրեխին Քեռի-Թորոսին: Քեռի-Թորոսը տղին սկսում ա պայպանել:

Տղէն ըլում ա տաս, տասնըհինգ տարեկան:

Ուփօր որ տաս, տասնըհինգ տարեկան ա ըլլում տղէն՝ էլ ետ Բաղդատայ խաղէֆէն լսում ա, որ Աբլաղը մեռեր ա, Իշխանն է զընացէ սարերը ճգնութուն անելու: «Քաղաքին մարդ չը կայ, ասում ա, կնանք առ ու եսիր անենք առնենք ու կանք»: Թուղթ ա դրում իր խողի մըջին, ինչքան որ ռբեաթ ³⁾ ունի իրա թրի տըկէն, հրամայում ա, թէ անունը ինչքան որցեղէն կայ փէտ պունող, պէտք ա կայ: Էնքան ղօշուն ա ժողովում, էնքան, որ աստղին հէտար կըլի, ղօշունին հէտար չիլի: Դօշունը վեր ա ունում ու գալում Սասունայ չորս կողմը առնում նստում: Քեռի-Թորոսին ջուղաբ ա ճամփում, թէ «Մարդ ունիս՝ ուղարկէ կախ անենք, թէ չէ՝ քաղաքը առ ու եսիր պըտի անեմ՝ առնեմ էթամ»:

Քեռի-Թորոսը ջուղաբ ա անում, թէ «Աբլաղը մեռեր ա, Իշխանն է գնացէ սարերը ճգնութուն անելու. մէ տասնըհինգ օր ժամանակ տայ ընձի, իմ հարսի ձեռը ոտը տեսնեմ ⁴⁾ ու տամ առնի էթայ»:

¹⁾ Զօկում, անջատում է: ²⁾ Կախաղան: ³⁾ Ժողովուրդ, հպատակ:

⁴⁾ Պատրաստութիւն տեսնեմ հարսի համար:

Իդ բանին Քաղաքացի խալիֆէն շատ ուրախութեամբ ընդունում աս:

Սասունաց չորս բոլոր բազան ¹⁾ աս ըլլում, չորս հատ էլ դարգէան ²⁾ աս ըլլում: Քեռի-Թորոսը դեարգէանները խողի տուեց, որ քաղաքի մէջը մարդ չը մննի դռունի միջից, փեղաւանգութիւն ³⁾ տնի: Խօղեց դարգէանները:

Դառնիկ—Որրիկը էլաւ, տեսաւ որ քաղաքի մարդիկը Թօփուն-Թօփուն էլած ⁴⁾ ղըսած ⁵⁾ ին անում: Ո՛ր Թօփունի մօտը կնաց՝ էն Թօփունը քանդուաւ, չը կայնան որ էդ տղէն բան հասկընէր, ընդուր հրմար, որ չին ղըմիշ անում ⁶⁾, չունքի ազնւան ջընս էր, Թասիբով էր կ'էրթար կռիւ կ'էնէր, կամաւոր չէր տայ, որ իրա մէջը տանին. ասում են՝ տանք էս օղլուշաղը Թօ տանի, մեզնից ռաղ լլի:

Գնաց տեսաւ, որ էրկու էրեխայ ճան են խաղում: Գնաց ըղոնց ճաններուցը փախցրեց: Էն էրեխեքու մէկը աղաչեց ըղուր, Թէ իմ ճանը տուր: Մէ սիլլաց տուեց էդ ըրեխին, էրեխի վիզը ծռուաւ: Սաաւ. «Որ էդքան ուժ ունիս՝ դուշմանն էկէ քաղաքի չորս կողմն առեր աս, մօրդ հրմա ուզում աս քաղաքը առ ու եսիր անի»:

Գնաց Քեռի-Թորոսի կուշար: Քեռի-Թորոսին տասաւ. «Քեռի-Թորոս, էսպէս աւարկաց կայ, դու ընձի չմի ասըմ»:

Սաաւ. «Ո՛րդի, տուտ աս, տուտ աս, մի հաւատայ»:

«Ինչ, աստղին, խողին, քարին հէսաք կայ, դռունին հէսաք չ'կայ»:

«Ո՛րդի, ասում աս, արի էդ դանջղը տանք Թօ առնի էթալ, մեր եսխից ձեռ քաշի»:

Սաում աս. «Հնար չը կայ, քեռի, քանի որ ես սաղ եմ՝ իմ մէջը չեմ տայ տանի: Եփօր ընձի սրպանեն՝ նոր Թօ իմ մէջը տանեն»:

Ինչ իլլաջ ու ճար անում աս Քեռի-Թորոսը, տեսնում աս որ ճար չը կայ՝ «Ո՛րդի, ասում աս, դու գիտաս, կռիւ անում ես արա»:

Սաում աս. «Բա իմ հէրը որ մեռաւ, բա գիւրդ, նետ, անեղ, ձինը, Թուրը ուր աս իմ հօր սարքը»:

«Քո հօր սարքը, ասում աս, որդի, էն, ինչ որ Թուրն աս, գիւրդն աս, նետ ու անեղն աս, քօղն ⁷⁾ աս, բէանէալարին ⁸⁾ աս, էդ սարքը բոլորը մէրդ յցրէ մի օթաղի մէջ, դուռը փակէ, պալնին էլ իրա կշտին: Էն ինչ որ ձինն աս, գոմի մըջին աս. ընդուր եմը ⁹⁾ ջուրը երթընից են տալում, մարդ չի կարում մօտ էթալ: «Սաաւ. գնա մօրիցդ ուզէ. Թէ կը տայ՝ դուն էլ գնա կռիւ արա»:

¹⁾ Պարիսպ: ²⁾ Դարպաս: ³⁾ Սուսանգութիւն, սոսանգութիւն: ⁴⁾ Խուճը-խուճը ժողովուած: ⁵⁾ Խօրհուրդ: ⁶⁾ Խղճալ: ⁷⁾ Թագ: ⁸⁾ Ծիբանին: ⁹⁾ Կերը:

Տղեն ուզեց էթալ, «Ո՛րդի, ասաւ, ըզենցութենով քո մէրը քեզի գատ չի տայ, քանի որ էն լսէ որ Բաղդատի խալիֆէն էկեր ա, Հրմի էն ուրախացեր ա: Կ'էթաս, ասաւ, մօրդ կասես, «Իմ Հօր սարքը տու. դուշմանն էկէ դուռն առէ. էթամ կախ անեմ, դուշմանի ջուղաքը տամ»: Էնի, ասաւ, քեզի կանիծէ, սարքն է չի տայ: Էփօր որ կանիծէ, սարքն էլ չ'տայ դու կասես, Մէրիկ, չունքի բունց ա, Թաւէն վէ կալ կ'նա գետի ափից մի Թաւայ աւաղ պէ, եղը քանդէ լից Թաւէն, դիր կրակի վրէն, Թօ աւաղը եղի մըջին կարմրի ես պատկեմ, դու լից իմ պերանը, Թող իմ ջիգեարս խաշուի, մեռնեմ, որ չ'տեսնիմ որ դուշմանը քէ տանըմ ա, նոր քէ առնեն տանեն»: Էնի, ասաւ, որ պերնց աւաղը կարմրցրեց եղով, կպերէ որ Թաւով լըցնէ քո պերանը, դու ասա, Թէ «Մէրիկ, Թաւով լցնես» կը Թափի վրէս, չի Թափի պերանս. ձեռովդ վեր կալ աւաղի տըկից ու լից պ'րանս, որ շուտ մեռնիմ»: Եփօր որ մէրդ ձեռը կ'տայ աւաղի մէջի, որ շուտ վերնի, որ իր ձեռն էլ չ'լրեցի, լցնայ պերանդ որ դու շուտ մեռնիս, դու ընդուր ձեռը պինդ պանէ: Էն որ կասայ «Շաման, ձեռս էրեցաւ», դու ասա «պալնէքները տուր, որ ձեռդ Թողում»:

Քեռի-Թորոսն էդ չուսումը տուեց տղին, ու տղէն էլ կ'նաց զըբայ մէրը: Որ կ'նաց մօր կուշտը, «Մ'էրիկ, ասաւ, շուտ արա եկ իմ Հօր սարքը տուր որ դուշմանը էկեր ա դուռն առեր ա»:

«Հա Հա Հա, ասաւ. ինքն է չը մեռնի, իրա անուռն է. Հալա չի գօրացէ» չորանում ա:

«Դէհ, ասում ա. մէրիկ, չունքի դայիկ¹⁾ չես, դ'նա Թաւէն վեր կալ գետի դրաղից աւաղ լից առ արի, եղն էլ քանդի դիր կրակի վրէն, լաւ եռցրու, աւաղով լցրու իմ պերանը որ ես մեռնեմ, քեզի տանեն» իմ աչքը չը տեսնի»:

«Լոմնց ասա, Հա, որդի գօրանաս դու: Վեր ա ունում Թաւէն ու էթում գետի դրաղից աւաղը լցնում պերում ա, եղն է քանդում լըցնում վրէն ու դնում օջաղի վրէն, կրակը վատում ու կարմրցնում ա: Բերում, որ Թաւէն շոնէ տղի պերանը՝ Վան, ասաւ, ըզենց չ'էլա, մէրիկ. ըզենց չի լցուի պերանս»:

«Իա ինչ անեմ»:

«Ձեռովդ վեր կալ. այլընչայլ լից պերանս»:

Թաւէն դնում գետինը, ձեռը տալում ա աւաղի մէջը, որ լըցնայ տղի պերանը. ջըհաննամը Թէ ձեռս կ'էրեցի, չէ էս կը մեռնի, ես կ'էթամ Բաղդատայ խալիֆին կառնեմ:

Դառնիկ—Որրիկը մօր ձեռը աւաղի մըջին պանում ա:

¹⁾ Համաձայն:

«Աման, ասում ա. իմ ձեռն էրեցաւ Ասծու սիրուն»:

«Զ», ասում ա, բանի որ իմ հօր սարբի տեղը չես ասէ՛ ու բալ-նիքները չես տըւէ՛ ես ձեռը չեմ թողալ»:

Հանում ա պալնիքները տալում ա տղին:

Եթում ա սարբի դուռը բանում ա: Ձեռը բցում ա, գիւրգը չի կարում գետնից վեր ունի. նետ ու անն լը նմանապէստ:

Եթում Քեռի-Թորոսի կուշտը, ասում ա. «պալնիքները առեր եմ, հէսա դուռն է բացեր եմ, մէ վեց — օխտ մարդ համրէ, ասում ա, թող էթան ինչքան սարք կա՛ բոլորը պերեն ըստեղ»:

Վեց — օխտը մարդ Քեռի-Թորոսը ճամբում ա Լթան սարբը պերելու. Սարբը պերում են բցում Քեռի-Թո. ոսի դէմ: Պերում ա քօղը տղէն դնում ա կոխը, լջնում ա աչքերը: Բէանէավարին հագնում է՝ գետինը քաշ՝ էթում, է թուրը դրնից¹⁾ չի կարում քաշի: Վերջապէս ամենասարբը տղին չէ ջարմարում, բանի որ տղէն քահլի էր:

Քեռի-Թորոսն ասում ա. «Պերէք, ասում ա, տղին ճամբենք՝ վանահայրի կուշտը, որ բնակում է Բանձրիկ Մարաթիկ Նստուածաձին»:

Քեռի-Թորոսը վերնում տղին տանում վանահայրի կուշտը. ընկնում վանահայրի ոտը. «Օխտ օր, ասում ա, մեղի ժամանակ է մնացէ, որ Բաղդասալ կապաշտի թագաւորը մեր քաղաքը առ ու ետիր անէ տանէ. էս օխտը օրը, ասում ա, որ քշեր ու ցերիկ աղօթք-պատարագ անես, որ տղէն Նստըձու շնորհով լցուի Լթայ դուձմանի ջուղաբը տալ»:

Սկսում է վանահայրը յացով արտասուով եօթն օր պատարագ անել, Նստուած տղայի, Նստուած փառաբանել, որ տղէն սուրբ շնորհով լցուի: Եփօր օխտը օրը թըմըմաւ՝ Քեռի-Թորոսն Լկաւ վանահայրից շնորհակալ էլաւ, տղին վեր կալաւ ու տարաւ:

Գնաց քօղը դրեց, կայնեց ճակսի օրթիլդին, բէանէավարին հագաւ, հալա մի թիզ կարճ էկաւ: Քըզմէրը²⁾ հագաւ, անջախ որ ոտները մտաւ գիւրգը մէ ձեռով պանցրեց հասնելու գիւմին, ինչպէս մի չըբուլ³⁾, թուրը նմանապէս դրնից քաշեց, նետ ու անեղը, վերջապէստ հօր սարբերը տղին հալա պակաս էր մնում, չէր աւելանում:

Գնաց տղէն ձիու դուռը պացաւ: Ձինը խրխնջաց ու էկաւ տղի վրէն: Տղէն «Սրհնեալ բարերարն» ասաւ ու ձիու գլխին մի լւմբրուլս տուեց: Ձիու բէֆը գլխուցը թափաւ: Ձինը տղի գառը⁴⁾ ճանանչեց: Ձինը դուռ քաշեց. դեամը տուեց դրեց կոխը, թամբը վրէն, դուլան դուզխունը⁵⁾ քաշեց, ձինը պերեց հօրը սարբի կուշտը: Նո-

¹⁾ Պառնանից: ²⁾ Կօշիկ: ³⁾ Չեռնափայտ: ⁴⁾ Ուժ, գօրութիւն

(⁵⁾ Ձիւ փորքաշը:

րից քօղը դրեց կոփօր, բէանէավարին հագաւ, ջրգմէքը քաշեց ոնները, թուրը կապեց վրէն, նետ ու անեղը, գիւղը, ու հեծաւ իր ձին: Քեռի-Թորոսն ասաւ. «Ինացէք տարգեաշի մէ զանալը ¹⁾ պաց արէք, թող դուս կայ, էլ ետ խօղէք. ջահիլ տղայ ա, հրմի կը սըպանին, ըստո՛ց ջընտից էդ մինն ա մնացէ, կ'վերջանայ, մեր եսխէն է կը պըրծնի:

Ինացին ըզոնք, որ տարգեաշը բանան:

Հին ութ—ին—ասա տարի կմպուկ, չու ²⁾ ձի. տղէն մէ զան. դու խփեց ձիուն, ձինը հաւալամիշ ըլաւ ³⁾: Ինքը գիւրդը տուեց բէադանը մէ հանը իջըցրեց ընկաւ զօշունի մէջ, գնաց զօշունի մէկ էաթակին ⁴⁾ կայնաւ ու սկսեց. «Օրհնեալ Բարերար, կամքն օրհնեալ. էն Արարողին, զանչինք տարերու սրբեր, ձորերու կոյս Մալը Աստուածածին, Դու օգնական պահապան ըլես այս Դառնիկ—Որբիկին»: Դանչեց իրա Աստուածն ու ընկաւ զօշունի մէջ: Սկսեց էդ զօշունը ջարդիլ. Ինչքան որ չինքը ջարդում էր՝ զօշունը հասաատուում էր, շատանում էր: Դէ, ինքը ջահիլ տղայ, կուլ չէ տեսէ, անկործուիլ մարդ: Օրը տարաժամեց, իրիկուան մթանը ձինը քշեց ու էկաւ բէադանի տակին կայնաւ. «Քեռի-Թորոս, ասաւ, մինդ եկէք ըստեղ կայնէք, ես իշկեմ ձեզի, որ իմ սիրտն է ուրախանայ, ես կըռուիմ, դուշմանի ջուղաբը տամ»:

«Ո՛րդի, ասաւ, թարդը արա էդ բանից, թօ էս զանջըղը առնի էթայ»:

«Զիլի, Քեռի-Թորոս, ասաւ, քանի որ ես սող եմ, չեմ թողնի դուշմանն էս քաղաքը մննի: Ասաւ, բա մեր ցեղից սկի հօրօխպէր, ախպէր չկայ, որ կայ ընձի օգնութուն անի»:

Ասաւ. «Ո՛րդի, քեզ մէկ հօրօխպէր ունիս, Իշխան անունաւոր, կնացէ Ծովասար ճգնութուն ա անըմ էս քառասուն տարի»:

Տղէն ասաւ. «Ճամբէն ձրն ա»:

Թէ. «Էդ է, էն էրևող սարն ա, քշէ գնա»:

Զուրի քշեր էր, քշեբը կուլ չեն անի, պըտի հանդատանան առաւօտը ըլին նոր կուլ անեն, տղէն ձինը քշեց զբայ հօրօխպէրը ու կնաց:

Էլի Իշխանն էրազին տեսաւ, որ չաշխարք լուս ու արև էր, Սասուն՝ մութն ու խաւար: Ե՛ւօքարին ⁵⁾ առաւ, «Տղայ, գնա տես ձինն իր մըսըրքի տակը բանդում ա»:

Տղէն կնաց տեսաւ, որ ձինը էնպէստ ա մըսըրքի տակը բանդում, որ նալներուց ⁶⁾ կրակ ա ըլնում: «Այ հայ, ասաւ, Արաղը մե-

¹⁾ Փեղկ: ²⁾ Դիժ: ³⁾ Կասաղեց, գայրացաւ: ⁴⁾ Կօղմը: ⁵⁾ Ծառայ: ⁶⁾ Պայտ:

առաւ, ես է էկեր եմ ըստեղ, էն քաթրն էկեր ա էլի առ ու ետիր անի տանիւ՝ Տղայ, ասաւ, մէ վեր իշկի դուռը, դալող չը կնչ։»

Տղէն իշկեց, տեսաւ, որ հեռուից մէ ձիաւոր գալում ա. էկաւ ասաւ, թէ. «Պալլահ, հեռուանց մէ ձիաւոր գալում ա»:

Ասաւ. «Երի ընկի իմ թւերու տակ, ընձի հանէ դուս», (ծերացեր էր, ոչոխց ընկեր էր)

Զրմ ըստնց ըլլելը տղէն էկաւ դադի ¹⁾ դուռ. իշկեց իշխանը, տեսաւ, որ էսի իրա ախպօր ձինն է: Սկսեց լալով հարցմունք անել (ողր ա անում). «Ձին Երլադինն ա, դուն Երլադը չես: Քօլն Երլադինն ա, դուն Երլադը չես. բէանէավարին Երլադինն ա, դու Երլադը չես, թուրն Երլադինն ա, դուն Երլադը չես. գիւրզը Երլադինն ա, դուն Երլադը չես»:

Սկսում ա տղէն, թէ. «Ձինն Երլադինն ա, ես Երլադը չեմ քօլն Երլադինն ա, ես Երլադը չեմ. բէանէավարին Երլադինն ա, ես Երլադը չեմ, թուրն Երլադինն ա, ես Երլադը չեմ, գիւրզն Երլադինն ա, ես Երլադը չեմ: Ես Երլադի Դառնիկ — Որբիկն եմ»:

Յիմանում ա. որ աղպօր տղէն ա: Լալով տղին ձիուց վեր ա պերում ու տանում գադի մէջ: Հտեղ տղին հարցմունք է անում, թէ. «Ընչի՞ չըմար ես էկէ»:

«Հօրօխպէր, դուշմանն էկէ դուռն առեր ա. էկեր եմ քեզի հաւար եմ անում, որ կաս ընձի օգնութիւն անես»:

«Ո՛րդի, ասում ա, ընձնից քեզի օգնութիւն չիլի, էս քառասուն տարի ա իմ ձեռքս սուր ու թուր չեմ առէ, Աստըծու խէտ էլ էնպէս պայման իմ արէ, որ էլ ըստուց ետ էլ չառնեմ, քանի որ չեմ մահացէ»:

Տեսնում ա որ հօրօխպէրից օգնութիւն չը կայ: Զորերը հանում են քնում էդ էրի մըլին:

Յառաւուտը որ քնից վէր են կէնում, ասում է. «Տղայ, գնա բող ձին քաշէ. թող տղէն հեծնի էթայ. կարմիր ձին (տղի ձին) նիշացեր ա»:

Ըթըմ ա բող ձին թամբում, սարքում և քաշըմ դուս:

Տղէն ըլլում հօրօխպօր ձեռը համբուրում, հօրօխպէրն է օրհնում, տղէն է հեծնում ձին: «Գնա, որդի, Ոստուան քո խիտ ըլլի, զօջաղ իլ, դուշմանից մ, վախեցի, քանի որ սաղ ես կուի կանես, մինչև իրիկուն սուր ու թուր կը պանցնես, զօշուրնի մըլին չես մնայ, քնուկ տեղը չանկարձ քեզի կը պոնեն խաբեքաշութեմով. որ արևը կը մննի՝ ձինդ կը քշես կրլես մի սարի գլխի, սաքինադ կանես ²⁾», օջաղ

¹⁾ Զադայ նշանակում է այր, հգնարան: ²⁾ Սը հանգստանաւ:

կրիս, չես քնի, չունքի ձիուդ իզը ¹⁾ կ'ըռնեն կ'կան, քնած տեղդ քեզի նետ ու անեղով կտան»:

Տղեն ձինը բռնեց ըստեց: Քիչ էրիցը հետացաւ, առաւ: «Իմ ձին լաւ էր, էս զօյաին ²⁾ ա, սաքի թէ ինձ օգնութուն արաւ: Բարկանալով ձիուն մէ զանգու տուեց: Ձինը էնդէստ հաւալամիշ էլաւ, որ իր ծաքովն առաւ տանեմ Սև ծովի, Սպիտակ ծովի արանքը քցեմ ³⁾»: Տղեն տեսաւ, որ էս ձին հաւալամիշ էլաւ, պըտի տանի տարից ծաքից զցէ սըպանէ: Ձիուն էրկու անկըջի արանքին մէ իւմրուդ տուեց ⁴⁾, Ձինն Աստըծու հրամանքով լէզու էլաւ ասաւ: «Տըղայ, զնա զուրբան էդի էն իւմբրուդին, բէֆը գլխիցս թափաւ, թէ էն՝ քեզի Սև ծովի, Սպիտակ ծովի արանքը կը քցի, թէ՛ քո ձիու նման օխտը ձի իմ դանաղը չլլի»:

Ասաւ: «Բո՛ղ ձի, գլխիդ արևիդ մեռնեմ. ես չլմացայ որ էդ հունարը քեզի ունիր. եթէ չլմանի՝ էն զանգուն քեզի չի տաշ: Դէ բշա, ասա, Աստըծու հրամանքովն ա. թէ դու հարուր մարդ սըպանես, ես հազարը կը սըպանեմ բերնով, ոտներով»:

Տղեն բռնեց կնաց զօշունի աթաղին ⁵⁾ կայնաւ: Սկսեց ըսեղ «ՈՐԵՆԵՆԱՅ ԲԱՐԵԲԱՐԱՆ» ասիլ. «Յոհնեալ բարերար, կամքն օրհնեալ, էն Արարողին, զանչնեք-սարերու սրբեր, ձորերու կոյս Սալը-Աստուածածին, դու օգնական, պահապան ըլնս էս Դառնիկ-Որբիկին»:

Ընկաւ զօշունի մէջ: Սկսեց զօշունը ջարդիլ. Ձումի լրիկուն որն էր ինքը սրով թրով, զըրզով, նետով, անեղով ջարդում էր, էրկու էնքան էլ ձինն իր ռաներովն, իր պերնովը սըպանում էր: Արևը որ մտաւ՝ տղեն բռնեց իր ձինը կնաց մէկ սարի կլխի իջաւ: Ձինը թողեց արածալի, բէանէալարը քաշեց գլխին ու քնաւ. նեղացուկ, խամ տղայ:

Բաղդաստայ խալիֆէն հրամայեց իր զօշունի մարդիկին. «Ա՛յ գիտի, ասա, էդ տղէն խամ տղայ է, էդի նեղացեր ա. հըմի որտեղ իջեր ա՝ պառկէ քներ ա: Ըտու ձիու իզը պունէք կնացէք. ըտու ձիու գոնաղները գութանի նման քանդած կըլի: Ինչ մարդ, առաւ, որ ընդու սպանէ, զլօլը ինձ պերի, ասա, անունն իմը ըլի, երկիրն իրը ըլի»:

Իզը պունին ու կնացին: Կնացին տեսան, որ տղ'ն բէանէա-վարին գլխին քաշէ քներ ա: Սկսին որ աղին նետ ու անեղով տան, չորս բոլորն առան: Տղեն նեղացուկ, ջարդուկ՝ քնի մէջ խաբար չեղաւ: Բօգ ձին ֆրոռացնում ա չորս բոլոր, ամէն գէանին ⁶⁾ ձի հա-

¹⁾ Հփաք: ²⁾ Վատ: ³⁾ Պատմողը բացատրեց, որ Ստամբուլի ծովն է այդ կողմ, որի ջրի մի կողմը սպիտակ է, մյուս կողմը՝ սև: ⁴⁾ Բառնեցքով զար-
նեց: ⁵⁾ Մէկ ծալրին: ⁶⁾ Մեզամ:

բուր քան ջարդում, դալում տղի վրէն կայնում, որ նետ ու անեղով չը տան տղին:

Իշխանի նշօքարը կնաց տեսաւ, որ կարմիր ձինը մըսրքի տակին քանդում ա: Իկաւ ասաւ. «Իսկա՛ն, կարմիր ձինը էնպէստ ա մըսրքի տակին քանդում, հըմի չէրը մեր գլխին կիջացնի»:

Ասաւ. «Վա՛յ, վա՛յ, տղէն նեղութենի մըլի ա. ես իմ քներ ա, ինչ ա. ձինը թամբէ կնա դուս»:

Ձինը թամբեց քաշաւ:

Ասեց. «Ա՛րի, իմ ձեռից պունէ տար հեծրցում ձին»:

Հեծաւ ձին, դանչեց իրա Աստուան, ընկաւ ճամբայ: Ձինը բռնեց, տեսաւ, որ ճամբի մէջ մէ բարդու երկար ծառ կայ: Ասաւ. «Մէ փորձեմ, ձինն էրկու դօխ բռնեմ, ձինը տաքացնեմ, դամ, ասաւ, էն թափի խետ էս ծառը խրտոտեմ քօբըսան անեմ, թէ կարացի՝ կէթամ տղի հաւարին. թէ չը կարացի՝ չեմ էթաց: Ձինը բռնեց ու թափի խետ ծառը քօբըսան արաւ Ծառը դրից ուսին ու ձինը քրշեց դնաց: Փնաց տեսաւ, որ դօշունը իրար քամակի ըլլում են դրայ սարը: Խաղցրեց էդ դօշունի մարդիկին, թէ. «Ո՛րք էք ըստեց ըլլում էք սարի»:

Թէ. «Բարդատայ խալըֆի դուշմանը փախել ա էս սարի գլխը, ըլլենք բայքի սրպանենք» (ըդոնք էլ չեն ճանանչում, հէնց են իմանում դօշունի մարդ ա). Ձինը բռնեց կնաց հասաւ Դառնիկ Որբիկին: Տեսաւ որ տղէն քներ ա, բօզ ձինը արուն—քրտնքի մըլի ա, դօշունն էկէ ժողուն չորս բոլորը առեր ա, ձինը Ֆրառում է չորս բոլորից մի 300—400 սրպանում ա, դալում տղի վրէն կայնում. որ էլի դալումին՝ ձինն է եդ ջարդում ա դօշումին, տղէն է քներ ա: Էդ դօշունի մարդիկի մըլիցը ծառը պարպեց, տղին բրթեց. Տղէն օջանմիշ էլաւ ¹⁾ տեսաւ, որ դօշունը չորս բոլորը առեր ա:

Տղէն էլաւ հեծաւ ձինը: Ձինը բռնեց զարբով դօշունի մըլից էլաւ դրադ: Հօրօխպէրն էկաւ տղի կուշտ: Ասաւ. «Տըղայ, ասաւ, էս քառասուն տարի ա ես սուր թուր չեմ բանցրէ, էլ չեմ բանցնի, Աստուան ըխտադրութիւն եմ արէ. ես էս ծառով կը ժողուեմ կը պերեմ, դու թուրով կարա. հնձի. ես կը ծորեմ, դու ծոր քրքի: Վերայպէստ էդ դօշունը էնպէստ ջարդեցին, որ խարրպեր կտրեցին, Բարդատայ խալըֆին էլ տաղ պնեցին. «Ո՛րդի, ասաւ. արի դու էս մարդի գլխը կտրէ, վերջացում, ըստուց քէ խաթայ կը կայ»:

«Ձէ, ասաւ, կ'տանեմ իմ մօրը դուլլուդ կանի, ցան կը պերէ, ջուր կը պերէ, մոխիր կը թափէ, — դուլլուդ կանէ: Հօրօխպօրը մնաս—պարով արաւ ու կնաց իր ճգնութենին, չէրի մէջը:

¹⁾ Զարթնեց.

Տղէն առաւ էկաւ Բաղդատայ խալըֆին:
Քեռի-Թորոսն էկաւ, ուրախացաւ, փաթթաւ տղի վիզը, էրեւ-
ները պալեց, թէ. «Ո՛րդի, արի դու ըստու կլօխն է կտրէ»:

«Չէ, ասաւ, ես պերեր եմ որ տանեմ իմ մօրը գուլուղ անէ»:

Ասաւ. «Ո՛րդի, ըզուց քէ վնաս կըզայ»:

«Էս ինչ ա, որ ըստուց մնաս ըլի»:

«Դէ, դու գինաս, սրդի. քո մեղքը քո վիզն ըլի»:

Տարաւ Բաղդատայ խալը իին դրեց մօր կուշտը:

Մնաց մէկ ժամանակ. Բաղդատայ խալըֆէն ինչպէս մարդ ու
կնիկ ըլէին. (տղէն չէր հասկանում): Համա ինչ վախտ տղէն իրանց
տունը գնալու էր ըլում՝ Քեռի-Թորոսը ետն ից պահապան էր դնում,
որ չը սրպանեն: Տեսաւ, որ մէրը տըկտըկում է, նիաթը կախ է¹⁾:

Թէ. «Մէրիկ, ընչի՞ ես ըտէնց տխուր»:

Դասւ. «Ինչ անեմ, որդի, ասաւ. քանի ըղորմածիկ հէրդ սաղ
էր՝ սաղրանք ինք խաղում, ուրախանում ինք, հրմի սաղրանք խա-
ղող չը կայ, ընկեր ա միտս, ընդուր հրմար քէֆս խաբար ա:

Հասաւ. «Մէրիկ, ես էլ սաղրանք կը խաղանք, արի խաղանք»:

Սկսին սաղրանք խաղալ: Հա տղէն մօրը տարաւ. «Վա՛յ, Դառ-
նիկ-Որբիկ, ասաւ, դու ընձի տանըմ ես, իմ քէֆս դհա ա խաբար
ընում. ես քեզի տանեմ, որ ճիճաղամ»:

Թոյ թողեց իրան, մէրը տարաւ. Ասաւ. «Դէ ճըճաղամ»:

Ասում ա. «Ի՛նչ ճըճաղամ. պէ ոտը ձեռդ կապեմ, որվրէդ ճեճաղամ»:

Ասաւ. «Հրէն ա ճոպանը²⁾, պէ կապի»:

Ասաւ. «Ճոպանը քեզի կը դիմանայ»:

«Պեր գութանի պընատով³⁾ կապէ սանից, ես կ'ախտուեմ, վը-
րէս ճըճաղայ»:

Էն պահապաններն էլ թագուն թամաշայ են անում, տեսնեն
տղի կլխին ինչ օչին կը խաղան:

Պերին տղին պընատով լաւ փաթթին սընից: Որ փաթթիեղին
պըճան՝ ասաւ. «Բաղդատայ խալիֆայ, դէ արի թուրը քաշի տղի
կլօխը կտրէ»:
«Որ ըտէնց ասաւ՝ տղէն թափ տըլաւ իրեն, պընատէն
կտրաւ ու տղէն չարձըկուաւ:

«Սա, մէրիկ, մէագեար դու ընձի սպանջու իր պերէ»:

«Չէ, որդի, իս դաստու դէնց արի. քու ուժն ի փորձում: Բա
Դառնիկ-Որբիկ, դու ընչով կ'ախտուես»:

«Պերէք իմ նետ ու անեղի լարը իմ ձեռիս բըթները ետևանց
կապէք, ես կ'ախտուեմ»:

¹⁾ Դէմքը կախ է, ունքերը ժողոված: ²⁾ Հաստ պալան: ³⁾ Զղթայ:

Պերին հաղդատայ խալիֆի հետ պիեղ կապեցին տղի բլթները քամակից:

Ասաւ. «Դէ, հաղդատայ խալիֆայ, թուրը քաշի, սըպանի»:

Տղէն փորձեց, յկարցաւ ո՞ր լարը կարէր: Էն ժամանակ հաղդատայ խալիֆէն պերում էր, տղէն ճըլում էր, բանձրանում, էլ թուրը չէր գիպնում տղին, տղէն փախնում էր:

Էդ պահապանները հաւարը քցին Քեռի-Թորոսին, թէ. «Մըրի, որ տղին կը սըպանեն հըմի»:

Էկան հասան, տղին ըղոնց ձեռնից առան. առան տղի բլթները չարձրեցին: Ասաւ. «Ո՞րդի էն օրը որ ես բէ ասումի թէ ըտուր կլօս կարէ, ըտուց քեզ փորձանք կը գաւ: Տղի բլթները որ չարձրեց՝ տղէն թուրը քաշեց հաղդատայ խալիֆի գլօխը կտրեց: Զամդակը տարաւ ջոկ տեղ փորեց, միայն գլօխը չկտրեց շլմբի տըրին փորեց:

Մնաց մէ ութ ին—տաս օր արանյն ընցաւ. Քեռի-Թորոսն էթում էր ժամ. տեսաւ որ մէ լացի ձէն ա կալըմ: Կնաց տեսաւ օխըլտի փանջարից իշկեց, որ Դառնիկ-Որբիկի մէրը հաղդատայ խալիֆի կլօխը հաներ ա, մօրուքը խինայ ա գրէ, չ'աչքերը գեղ ա գրէ, օրնաւոր զարդարեր ա ու գրէ փէշը, նստէ գովասանք ա անըմ.— «Էն սուրը որ քաշին քեզի՝ քաշէին Դառնիկ-Որբիկին, էն թուրը, որ բէ տուեցին՝ տին Դառնիկ-Որբիկին, էն գերեզմանն ինչ բէ կապէցին, կապէին Դառնիկ-Որբիկին: Քեռի-Թորոսը այդ պաները լսելով էլ ժամ չը կնաց՝ ետ դարձաւ գնաց Դառնիկ-Որբիկին ասաւ. «Դառնիկ-Որբիկ, արի մի տես մէրդ ինչ լաւ գովասանք ա անըմ: Դառնիկ-Որբիկն ու Քեռի-Թորոսն էկան իրար խետ, էկան տեսան, որ ինչպէս որ Քեռի-Թորոսը լսեց, էնպէս էլ, էդ լսեց:

«Էն սուրը, որ քաշին քեզի՝ քաշէին Դառնիկ-Որբիկին. էն թուրը, որ բէ տուեցին՝ տին Դառնիկ-Որբիկին. էն գերեզմանն ինչ բէ կապեցին՝ կապէին Դառնիկ Որբիկին:

Որ ներս մտան՝ կլօխը կոխեց փեշի տակը: Որ տղէն մտաւ, ասաւ.

«Մ'գէ, մի վէ կաց տեղիցդ մի ջուր տու խմեմ:

Որ էլաւ՝ հաղդատայ խալիֆի գլօխն ընկաւ ցածր թլըխկաղով: «Մ'գէ, ասաւ, էդ լինչ ա, որ փեշիցդ վեր ընկաւ»:

Ասաւ. «Սիկի, որդի. էն շան կլօխն էր, կատուները հաներ են խողի մըլնց նա ուզի տաների որ խորի խողի մըլնի, ամօթու գրի փեշի տակը, թօ չը տեսնեն շան կլօխը»:

Ասաւ. «Բա էն ինչ գովասանք իր անըմ, թէ էն սուրը, էն թուրը... Քաշեց թուրն ու մօր կլօխը կտրեց: Տարան թաղեցին:

Եփօր մօրը սպանեց, Քեռի-Թորոսը սկսեց, թէ. «Ո՛րդի, պէ քէ կարգենք, մեր թագաւորութիւնը խանգարուեր աւարի, որդի, քէ քրիստոնէի աղչիկ ասենք. կռապաշտի աղչիկ որ ուզենք՝ մեր կլօսն զայմադաղի կ'ընկնի. Կնացին իրանց սերունդից, իրանց ազգից մէ ախչիկ ուզին ու պսակեցին Դաւնիկ-Որբիկին: Պսակեցին, մէ էրկու տարի անցաւ, Դաւնիկ-Որբիկը մեռաւ:

7

Գ Ը Ի Ի Թ

Դաւնիկ-Որբիկը որ մեռաւ, ընդուր կնիկն էլ էրեխով էր մնացել. պառկաւ մէկ սղաց պերեց: Պերեցին կնքեցին, անունը դրին Դաւիթ: Սկսեցին Դաւիթին պահել, քանի որ միւր քրիստոնեաց էր, իրանց ազգիցն էր՝ պահում էր: Պահեցին, տղէն էլաւ մէ տաս տասն-ձինգ տարեկան տղայ: Սկսեց Քեռի-Թորոսը տղին կարգալ տալ. չը սորուաւ, ճուռ էր «Թուռ Դաւիթ, ին ասում: Սկսեց փեշակի տալ, թէ թօ էթաց փեշակ սրուի բալքի. ինչ փեշակի տուեց. վերջը մէկը կլօս չհանեց, թէ. «Դաւիթ, որ ըտեհեց ա՛րբի գնա նախրութիւն աչա, էս գեղի նախիրը պահի»:

Վէ կալաւ էդ գեղի նախիրը ու տարաւ պահեց: Մէ քանի օրից ետը գնաց դարբնի կուշտը, մէ լաւ մէշի ¹⁾ չօմախ տարաւ ըն տուր կուշտը, ասաւ. «Երկու փութ էրկաթ ըստու կլօխը պըտի հաղ-ցընես: Ու գնում էր ուսին, նախիրը տանում էր պահում էր: Ըդոնց քաղաքի դրաղն էլ մէ Փազդիս անունաւոր կեղ կար. ըտոնց նախրչին էլ տաւարը պերում էր ըտու խետ արածացնում ինչ հօլ ²⁾ ին խաղում իրանց ճումար: Դաւիթը ընդուր թամբահ էր անըմ, թէ Բձձու իրան օրը տաւարդ էս նանը կը պերես, որ հօլ խաղանք: Մէկ օր էն Գազդիսաց նախրչին շատ ետ պերեց նախիրը՝ որ էկաւ հասաւ՝ հարցրեց թէ. «Գո՞ւռ ումաղ, ընչի՞ էսքան ետըցար. մէ չօմախ կտամ կը մահանաս»:

Թը. «Վալլահ, մեր կեղէն մէ իշխան մարդ էր մեռէ. ասի բալքի հարիսէն հասնի, սլատարագը տուա կաչ, ուսեմ կամ. տեսայ, որ ետնում ա՛նախիրը քշի էկայ»:

1) Անտառի: 2) Ըստ նշատողի այդ խաղի էութիւնը հետեւեալն է. — Իւրաքանչեւը մի փայտէ գունդ է գնում գետին և դադանակով զարկում, ով ջաւ հեռացնէ գունդը՝ կը հեծնի միւսին: